کتاب

آپه‌نا اسفندیاری[1]

مرور کتاب

هنر و تاریخ‌نامه‌هایش

اهمیت «معیار» در تاریخ‌نویسی هنر

Steve Edwards (ed.), *Art and Its Histories, a Reader*, New Haven and London, Yale University Press, in association with the open University, 1999.

این کتاب به معرفی و متن ۸۹ نوشته اختصاص دارد که در تاریخ هنر غرب و شکل‌گیری داوریها دربارهٔ هنر مدرن، ارزشهای هنر، مفروضات نظریه‌های هنر، و ضوابط و اصول هنر غربی نقشی کلیدی داشته است. دامنهٔ سخن کتاب از تاریخ هنر دورهٔ پلینی تا مباحث و جریانات گسترده‌تری همچون جنسیت و نظریه‌های پسااستعماری و سیاست‌گذاری موزه‌ها را در بر می‌گیرد. گردآورنده در مقدمهٔ کتاب، جریانات اخیر دربارهٔ ضوابط هنر غربی را مرور می‌کند. کتاب یکی از مجلدات مجموعه‌ای شش‌جلدی است که هر مجلد هویتی مستقل و در همان حال، جایگاهی معیّن در میان مجموعه دارد.

هریک از مقاله‌های کتاب با مقدمه‌ای کوتاه آغاز می‌شود، شامل کتاب‌شناسی مقاله و اطلاعاتی دربارهٔ نویسندهٔ آن معرفی مقاله. کتاب علاوه بر مقاله‌های اصلی، حاوی مقاله‌هایی در نقد آنها نیز هست. متون اصلی مباحثی را در بر می‌گیرد که در شکل‌گیری رشتهٔ تاریخ هنر نقش اصلی را بر عهده داشته، یا آثاری تأثیرگذار بوده که پیوسته دربارهٔ آنها بحث شده است؛ مانند نوشته‌های شارل بودلر،[1] جورجو وازاری،[2] شارل لُبرون،[3] و ارنست گومبریش (گامبریچ)[4].

هدف از تدوین این مجموعه فراهم آوردن منابع دست اول تاریخ هنر برای آموزش دانشجویان هنر در مقطع کارشناسی بوده است.

خطر قبول پیروی محض از «معیار»[5]ها محور اصلی مباحث کتاب است و با اندیشیدن در قالب تاریخ هنر، که تجربهٔ هنر ما را شکل داده است، سروکار دارد. تاریخ هنر قاعده و شیوه‌ای آکادمیک و خاص است که به‌ظاهر تأثیری اندک بر شیوهٔ رویارویی مردم با آثار هنری دارد؛ اما به‌واقع چنین نیست. آثار هنری همواره در چهارچوبهایی کلی عرضه شده که همهٔ آنها بی‌استثناء در قالب مدلهای تاریخ هنر قرار گرفته است. وقتی که با آثار هنری در نمایشگاه، موزه، کلاس درس، مجله، تلویزیون یا صفحهٔ رایانه مواجه می‌شویم، آثار وجود خود را از بطن روایتی محقّق می‌کنند که پدیدآورندهٔ اثر یا نهادی مانند موزه یا شبکهٔ تلویزیونی برگزیده است. نوع اطلاعاتی که از این مواجهه حاصل می‌شود، ارتباطاتی که میان هنرمندان و آثار هنری متفاوت آنها برقرار شده، توالی موضوعات، همه و همه متضمن این واقعیت است

(1) Charles-Pierre Baudelaire (1821-1867)

(2) Girgio Vasari (1511-1574)

(3) Charles Le Brun (1619-1690)

(4) Sir Ernst Hans Josef Gombrich

(5) canon

که صورتهای ارائهٔ آثار صرفاً از طریق داوریهای ذوقی و شخصی شکل نمی‌گیرد؛ بلکه به گونه‌ای معنادار به وسیلهٔ سنتهای روشنفکرانه، چهارچوبهای مفهومی و کُنشهای اجتماعی طرح‌ریزی می‌شود. زیربنای فرضیات و اصول این ارائه‌ها را روایتهایی تشکیل می‌دهد که تاریخ‌نویسان هنر آنها را «معیار» هنر غربی تلقی می‌کنند. معیار عبارت از ویژگیهای دسته‌ای از آثار هنری در زمانی مشخص است که آنها را مظهر اوج تمدن می‌شمارند. از نظر معتقدان به معیار و آثار معیار، این آثار ویژه آثاری است که از منظر زیبایی‌شناسی و صورت دارای ارزش مطالعه باشد و مورخان هنر آنها را از این منظر شایسته شمرده باشند.

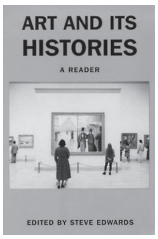

(6) H. W. Janson

نمونه‌ای از تاریخ‌نامه‌های هنر که با پیروی از «معیار» نوشته شده ویراست چهارم تاریخ هنر جنسن[۶] است. نویسندگان کتابْ به اندازهٔ نقاشی و طراحی و مجسمه‌سازی به معماری و عکاسی پرداخته‌اند. کتاب ۸۵۰ صفحه و ۱۱۱۵ تصویر دارد و آثار از پیش از تاریخ تا حال را در بر می‌گیرد. آنچه چنین کتابی معرفی می‌کند، اگر آراء شخصی او را کنار بگذاریم، خلاصه‌ای از ویژگیهای خاص «معیار» غربی است که گروهی از «خبرگان» گزینش کرده‌اند. این «معیار»ها نه‌تنها بر انتخاب آثار، بلکه حتی بر تعیین رنگی یا سیاه‌وسفید بودن تصویر آثار نیز اثر گذاشته است.

پیداست که در هیچ کتابی همهٔ آثار را نمی‌توان برگزید؛ اما مشکل اینجاست که در مسیر انتخاب، سنتی با تمام غفلتها و بی‌بصیرتیهایش بنیاد می‌نهند و تثبیت می‌کنند. موزه‌ها نیز همانند این نوع کتابها در شکل‌گیری معیار نقش ایفا می‌کنند و بلکه موزه‌های مهم غرب منبع اصلی این معیارهایند؛ زیرا آثارِ نصب‌شده بر دیوار نگارخانهٔ هر موزه نتیجهٔ تصمیم مورخان هنر و متصدیان موزه در ارزش‌گذاری آثار منتخب است. در کتاب هنر و تاریخهایش، عللی که موجب راه یافتن آثاری خاص به مجموعه‌های ملی بریتانیا می‌گردد مطالعه شده است.

در این کتاب به اسبابی که امکان بررسی انتقادی برخی از این سنجشها و ارزیابیهای مبتنی بر «معیار» و ارزش‌گذاریها و فرضیات برآمده از آن را فراهم می‌آورد نیز پرداخته می‌شود. آنچه در اینجا مهم است، راههای اندیشیدن دربارهٔ هنر است که در محدودهٔ پاره‌ای ضروریات خاص تاریخی، خصیصه‌ای همگانی و کلی به خود گرفته است.

از اواسط قرن نوزدهم تا سالهای نخست قرن بیستم، عده‌ای از هنرمندان پیشرو و پاره‌ای از جریانات در معیارهای مقبول آکادمیک مجادله کردند (نک: متون منتخب فصل چهارم کتاب). تجدید نظر امپرسیونیستها در بیان پیکر انسان و ارزیابی مجدد اکسپرسیونیستها از رنگ، تحریف پیکر انسان در نقاشی به دست کوبیستها و دادائیستها و تجزیهٔ آن را باید از قبیل همین مجادله در اصول و معیارهای مقبول زمانه دانست.

گروهی از روشن‌فکران نیز در معیارهای مقبول هنری و مبانی ارزشی آنها تجدید نظر و مجادله کردند. این مجادله‌ها بیشتر در اندیشه‌های نومارکسیستی ریشه داشت. برای مورخان هنر، احیای مارکسیسم موجب طرح پرسش دربارهٔ نقش ایدئولوژیک هنر در طبقهٔ اجتماعی گردید و این پرسش مبنای تفحّص در احساس همدردی هنرمند با طبقهٔ کارگر شد.

اما نقد معیارگرایی در تاریخ هنر به این رویکردها محدود نمی‌شود. بسیاری از اندیشمندان، که آثار برخی از آنان در این کتاب گرد آمده است، در اهمیت معیار در گزینش طبقه‌بندی و ارائهٔ آثار هنری و داوری دربارهٔ آثار تشکیک و مجادله کرده‌اند. آنان معتقدند هر تاریخ هنری که بر مبنای سنت اتکا بر «معیار» نوشته شود، به‌آسانی از قدرت استدلال خود می‌کاهد و در برابر پرسشهای عمیق دربارهٔ ارزشهای مغفول هنر درمی‌ماند.

این کتاب خواننده را به سمت این تفکر هدایت می‌کند که داوریهای ما دربارهٔ آثار هنری پیامد روندهای ذهنی و پیچیدهٔ تاریخی است که برای تشخیص و پی بردن به آنها باید از فهم «تاریخ‌نامه‌های هنر» آغاز کرد.□

پی‌نوشت

۱. عضو هیئت علمی جهاد دانشگاهی واحد هنر